

סצנת הבאר: האירוסין

שבאה לבאר.³ בכח המקרה, מתברר כי היא חלק ממשפחתו המורחבת. הגבר מוזמן לארוחה ונקבעים אירוסין בינו לבין האישה הצעירה.

מדוע לכמה דמויות מקראיות ישנה סצנת אירוסין בעוד לאחרות אין? באופן כללי, אנו יכולים להניח כי סצנת האירוסין מדגישה את עניינו של המקרא באדם שמורשתו או דמותו עוצבה כך שתהיה מונצחת לתמיד.

יצחק ורבקה (בראשית כד)

החריגה הגדולה ביותר בסצנת האירוסין של יצחק ורבקה היא שיצחק כלל לא היה נוכח.⁴ סצנת האירוסין כולה יוצאת לפועל על-ידי ממלא מקום, לו העלילה מעולם לא נתנה שם. במקום לציין את שמו, מתייחסים אליו כאל "עבד אברהם". חסרונו של יצחק אינו רק עובדה טכנית, ורבים התייחסו אליה כאל המפתח לעלילה כולה, המאפיין את יצחק ואת נישואיו, כמו גם את תפקידו הגדול יותר בעלילה.⁵ יצחק נוכח רק באופן פסיבי לכל אורך הסיפור שלו, ובמיוחד בפרק העוסק בעקידתו. הדבר נראה גם בפרק הבודד המוקדש לקריירה שלו, בראשית כו. פרק זה, המוקדש לתיאור חייו של יצחק, מזכיר את אברהם שוב ושוב,⁶ ופעולותיו של יצחק בפרק זה משקפות בזירות את אלו של אביו.⁷

חוקרי מקרא מודרניים שמו לב לקיומו של מה שזכה למונח "סצנת דפוס", אירוע שחוזר על עצמו במקרא ושפרטיו קבועים באופן מסוים. דוגמה אחת לכך היא הסיפור המקראי בו אדם הולך לארץ זרה, ומפחד שהוא עומד להיהרג על-מנת שמלך הארץ הזרה יוכל לקבל את אשתו היפה. כתוצאה מכך, הגבר מציג את אשתו כאחותו, ואז השליט לוקח אותה לו לאישה. העלילה מסתיימת כאשר השליט מגלה את דבר ההונאה, ומגיב בהצעת מתנות כפיצוי. לתרחיש המקראי הזה אומנם יש גרסאות שונות, אך המוטיבים העיקריים מופיעים בשלושה סיפורים מקראיים שונים (בראשית יב, כ, כו). למעשה, החוקרים טוענים שהסטייה מסדר האירועים הצפוי היא המדגישה את מהותו של הסיפור או את המסר המרכזי.

בפרק שנקרא "סצנות דפוס במקרא וחשיבותה של קונווציה", אורי אלטר בוחן את התופעה הספרותית הזו.¹ הדוגמה בה הוא עושה שימוש היא סצנת האירוסין המתרחשת ליד הבאר. כמו במקרה של הרבה מאוד תופעות ספרותיות אותן ציינו החוקרים המודרניים, כבר הטקסטים המדרשיים שמו לב למרכיב המרכזי בסצנת הדפוס, וציינו כי אירוסין במקרא מתרחשים ליד הבאר:

וישב על הבאר, קלט דרך אבות, שלשה נזדווגו להם וזווגיהם מן הבאר, יצחק יעקב ומשה (שמות רבא א לב).

אלטר מרחיב, מפתח ומסביר את הרעיון המדרשי הזה באופן משכנע. ראשית, הוא מוסיף שני אירועים נוספים לרשימה, זה של רות ובעז, ובאופן פחות מובהק, זה של שאול וקבוצת הנערות אותן הוא פוגש (שמואל א ט יא-יד).² אלטר מציע כי סצנה כזו מצויה בנסיבות מסוימות ומכילה מרכיבים צפויים. אם אחד ממרכיבים אלה שונה או נעלם, הקורא אמור לשים לב לכך ולהבין כי השוני נושא בחובו מסר חשוב ביחס לעלילה.

סצנת-הדפוס האופיינית של אירוסין מתחילה כאשר הגבר יוצא למסע אל ארץ רחוקה. שם הוא פוגש אישה צעירה

1. זוהי הכותרת של הפרק השלישי בספרו של אלטר, אומנות הסיפור במקרא, (ניו יורק 1981), עמ' 61-77.

2. הדמיון בין הסיפור של פגישת שאול עם הנשים שיצאו לשאוב מים לבין הסיפורים האחרים צוין גם במדרש, המחבר בין ארבע עלילות בהן גבר המגיע לעיר פוגש נשים צעירות שיצאו לשאוב מים (פרקי דרבי אליעזר לה). מסקנת המדרש שונה, והוא מציע כי הדבר מבשר טובות עבור עתידו של הגבר, וחווה את הצלחתו הצפויה. ההיבט המעניין ביותר של מדרש זה הוא כי הוא מוסיף את העלילה הרביעית (זו של שאול) לשלוש העלילות שהוצעו על-ידי המדרש לעיל. נבחן עלילה זו לעומק בשלב מאוחר יותר בשיעור זה.

3. הבאר, המכילה מים, מסמלת חיים והמשכיות. אפשרות אחרת היא כי הבאר היא פשוט מקום המפגש ההגיוני ביותר, כיוון שכל אנשי העיר חייבים להגיע אל הבאר ולשאוב מים.

4. אני חולקת כאן על אלטר, שאומנם ציין את היעדרותו של יצחק, אך לא חשב שזהו המאפיין החשוב ביותר בפרק. באופן כללי, אציע את גישתי שלי לחשיבות הווריאציות בסצנת דפוס זו. בעוד כמה מההצעות שלי עולות בקנה אחד עם אלה של אלטר, באופן כללי הגישה שלי כוללת רעיונות ומסקנות עצמאיים.

5. השתדלתי להתמקד במאפיין החריג בעלילה, שאני מניחה שהינו נקודת המפתח לגילוי המסר החבוי. בשל קוצר היריעה אני יכולה לפתח כל נקודה במלואה. בוודאי ישנם מאפיינים ייחודיים אחרים בעלילה זו, המדגימים את המסר ואת הרעיונות העולים ממנה. שימו לב למשל למבחן היחיד שעורך משרתו של אברהם על-מנת למצוא את האישה הראויה ליצחק (בראשית כד יב-יד). נראה כי מבחן זה עוצב על-מנת למצוא מישהי שתוכל למלא תפקיד משמעותי במורשתו של אברהם. העבד מצדיק את קריאתו האמיצה להתערבות אלוהית כאשר הוא פונה שוב ושוב לאלוהי אברהם. זהו מאפיין של מערכת היחסים בין אברהם לקב"ה, הטומנת בחובה סדרה של מבחנים ודרישות זה מזה, החותרת תחת הקרבה והאצילות המאפיינת את בריתם הייחודיות.

6. בראשית כו א, ג, ה, יט, יח, כד.

7. האירועים הבאים בפרק משקפים את חייו של אברהם, ולעתים אף מתייחסים לאברהם, ולכן מרמזים על כך שהפרק יוצר במודע תמונת מראה בין פעולות הבן לפעולות האב: יצחק סובל מבצורת הגורמת לו לנדוד בחיפוש אחר מקום אחר לרעות בו; הקב"ה מתגלה ליצחק ומוריש לו את הברכה שניתנה לאברהם; מתוך פחד להשפעה של יופייה של

יעקב ורחל (בראשית כט)

שלא כמו בסצנה הקודמת, סצנת האירוסין של יעקב אינה מערבת מסע ניוח, אלא בריחה נואשת, ניסיון לברוח מזעמו של אחיו. יעקב מגיע לבאר בלי גמלים, תכשיטים, או ציפיות מופרזות. המרכיב הייחודי של העלילה הוא האבן הגדולה שנחה על-פי הבאר.¹² האבן גדולה כל כך, שעל הרועים להיאסף יחדיו בכל יום על-מנת להזיזה במטרה לשאוב מים. הגעתו של יעקב לבאר מסומנת על-ידי העובדה שגישתו לבאר חסומה. אך הדבר אינו מהווה מכשול רציני, כאשר יעקב רואה את רחל היפה, הוא ניגש לבאר ומגלגל את האבן לבדו.

ושבו, המרכיב הבודד של האבן מכיל בתוכו את הרעיון המרכזי של הסיפור.¹³ יעקב אינו הסמל הפשוט של אדם המתמודד עם צרות. חשוב מכך, הוא סמל של אדם שהתעלה מעל לצרות. כבר ברחם חווה יעקב מאבק, וכך גם לידתו, כפי שעולה משמו.¹⁴ הוא נאבק עבור הברכה ועבור זכותו מלידה. נישואיו של יעקב לבחירת לבו דורשים מאמץ עצום, ויחסיו עם ילדיו מערבים אף הם מאבקים וקשיים. בקיצור, שום דבר לא בא ליעקב בקלות, כפי שניתן לראות במאבק הפסגה שלו עם ה"איש" שקרא לו ישראל:

וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יִשְׂרָאֵל עוֹד שְׂמֹךְ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל כִּי שְׂרִיף עִם אֱלֹהִים וְעִם אַנְשֵׁים וְתוֹכֵל. (בראשית לב כט).

מאבק זה נוכח בכמה מהחריגות הקיימות בסצנת האירוסין של יעקב. כפי שצינינו, זהו אינו מסע ניוח למציאת אישה, יעקב בורח על-מנת להציל את חייו. בהתאם, יעקב נתקל בקושי לגשת למים בבאר. באופן דומה, יעקב אינו מוזמן לארוחה. יעקב לא יכול לשאת אישה מבלי להתחייב לשנים של עבודה קשה, והוא אפילו לא מקבל את האישה שהובטחה לו, האישה המיועדת אותה פגש בבאר ובה התאהב (בראשית כט יח-כח). עם זאת, כפי שנראה בהמשך הסיפור, יעקב מתגבר על מכשולים אלו באמצעות כוח הרצון שלו, וכתוצאה מכך מתחזק. יעקב אוזר כוחות-על

12. כמו בתרחיש הקודם, אני מנסה להתמקד במה שנראה לי כמפתח לדינמיקה של העלילה. מרכיבים בלתי שגרתיים אחרים מתייחסים אף הם לייחודיות הדמות שמורשתה עומדת למבחן. סצנת דפוס זו מתארת, באופן ייחודי, את האהבה העזה שחש יעקב לאישה הצעירה שפגש ליד הבאר. רגש זה מאפיין את יעקב, ומתאר את אופיו מלא התשוקה, שיפוע בהמשך במרכז כמה עלילות מקראיות, בעיקר בתיאור אהבתו העזה ליוסף ולאחר מכן לבנימין. זוהי ההפעלה הלא נבונה של עוצמת אהבתו שתפגע בו בסופו של דבר, כאשר בניו ייאבקו על-מנת לקבל מאהבת אביהם ליוסף.

13. מעניין כי האבן מהווה מוטיב חוזר בסיפורו של יעקב. תנו דעתכם לאבנים עליהן נרדם יעקב בבית אל (בראשית כח), לגלי האבנים שהוא מקים בבראשית כח ו-לה יד, ולאבן המסמנת את ברית שביתת הנשק שהוא כורת עם לבן בבראשית לא מה-נג. יאן פוקלמן, Narrative Art in Genesis (1975), עמוד 125, לוקח נקודה זו צעד אחד קדימה, וטוען כי חייו של יעקב מסומנים באבנים מכיוון שהוא מתמודד עם טבעם הקשה והבלתי מתפשר של החיים. ואכן, שום דבר בחייו של יעקב אינו מתקבל בקלות.

14. נראה כי הטקסט מציע הסבר אטימולוגי לשמו של יעקב, המתייחס למאבק על הבכורה בלידה: "וַיֹּאחֲרֵי כֵן יָצָא אָחִיו וַיֵּדוּ אֶחָדָת זַבְעָק עֶשֶׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב" (בראשית כה כו).

התנהגות חקיינית זו מתמצת את תפקידו של יצחק ביצירת העם היהודי. האב הראשון, אברהם, הוא בעל החזון. יחסיו עם ה', והברית הייחודית שכת עימו, נועדו להוות דוגמה לצאצאיו. עם זאת, בנו, האב השני, לא יכול להיות בעל חזון.⁸ אם הוא יורשה לחדש, הדבר עשוי להוביל לשינוי בסיסי, להפרעה בחזון המקורי של אברהם. במקום זאת, תפקידו של יצחק הינו ללכת בדרכו של אברהם, לפסוע בזהירות בתוך העקבות הגדולים שהותיר אביו. מורשתו של יצחק היא מורשתו של אביו, והוא לא יכול לסטות ממנה כלל. נקודה זו מובהרת באופן בו הטקסט מציג את תולדות יצחק, את אילן היוחסין שלו:

וְאַלְהַ תוֹלְדוֹת יַצְחָק בֶּן אַבְרָהָם אֲבִרְהָם הוֹלִיד אֶת יַצְחָק (בראשית כה יט).

לאחר הכותרת של "תולדות יצחק", אנו מצפים שתגיע רשימה של צאצאיו של יצחק.⁹ במקום זאת, הטקסט חוזר אחורה אל אברהם, ויוצר אפקט של תמונת מראה. החריגה הזו מראה כי המורשת של יצחק אינה נמצאת בדורות הבאים לאחריו, אלא ביכולתו לשקף את העבר, את מורשתו של אביו. מעניין לראות בעניין זה, כי מילתו הראשונה של יצחק הייתה "אבי" (בראשית כב ז), והמילה האחרונה אותה הוא אומר הינה "אברהם" (בראשית כד ט).

הפאסיביות של יצחק בסיפור מאפשרת לו למלא את תפקידו, לגבש ולממש את משימתו של אברהם. לאור זאת, אין זו הפתעה כי ליצחק ישנו ממלא מקום בטקס האירוסין שלו, אחד אליו מתייחסים באופן עקבי כ"עבד אברהם". מסעו של יצחק להמשכיות, הסיבה לנישואיו, אינה על-מנת להבטיח את המשכיות שלו, את המורשת שלו, אלא את זו של אברהם.¹¹

אשתו על אנשי העיר, מציג יצחק את רבקה כאחותו, ובכך מעורר את זעמו של השליט, המאשים אותו בכך שכמעט גרם למישהו לנאוף עם אשתו; יצחק חופר מחדש את הבארות אותן חפר אביו, ומעניק להן את אותם השמות שהעניק להן אביו; יצחק בונה מזבח וקורא בשם ה'; יצחק כורת ברית עם אבימלך מגרר ועם פילך, שר צבאו, והם נשבעים אמונים, אירוע שגורר עמו את מתן שמה של העיר באר שבע.

8. מעניין לראות שראייתו של יצחק מטעה אותו בבראשית כז א. קוצר ראייה זה עשוי להשלים את הרעיון שהצגתי – יצחק לא אמור להיות בעל חזון נפרד מזה של אברהם.

9. ראו לדוגמה בראשית ו ט-י; יא י-כו; יא כז; לו א-ה, ט-יט.

10. אני אסירת תודה לאליקים שחף על שהאיר עיני בנקודה זו.

11. אלטר מציין כי באופן משלים לכך, תפקידה של רבקה בסיפור הינו אקטיבי באופן ייחודי. לדעתי, האקטיביות של רבקה, הלהיטות, טוב הלב הבלתי צפוי ונחישותה הבלתי מתפשרת מעמידים אותה כדמות מראה לדמותו של יצחק (שלא כמו סצנות אירוסין אחרות, בעלילה זו האישה הצעירה היא זו ששואבת מים עבור הגבר). הדבר מבטיח שהפסיביות של יצחק לא תוביל להתמוססות חזונו של אברהם או לחוסר יכולת של יצחק למנוע מאחרים להרוס אותה. ואכן, רבקה תילחם על-מנת להמשיך את עתיד חזונו של אברהם כאשר הוא מאוים על-ידי עיוורונו של יצחק לתכונותיו השליליות של עשיו (בראשית כז). מעבר לכך, סצנת האירוסין כולה נועדה למצוא אישה שתפגין טוב לב נדיר לזרים, מעלה קלאסית של אברהם. הדבר מדגיש את תפקידו של אברהם בסצנת האירוסין, באופן בו אברהם הוא המונצח כאן, אלו תכונותיו של אברהם אותם מחפשים ואשר נמצאו.

צעירות בבאר, לאף אחת מהן אין שם, וכולן מועמדות לנישואים. ואכן, התואר היחיד המוענק לנשים אלה הוא שהן בנותיו של כהן מדין. נראה כי סצנת האירוסין לא נועדה למצוא אישה, אלא למצוא חם, איש שיוכל להוות דמות לחיקוי עבור משה.²⁰ המופע האחרון של המילה "איש" בפרק הינה כאשר משה מתיישב לגור לא עם אשתו, אלא עם יתרו, המוגדר בכינוי "איש" (שמות ב כא). משה נושא לאישה את ציפורה, אולם רק לאחר שהוא מתיישב עם האיש היחיד שראוי לתואר זה בעלילה. זוהי הסיבה בגללה סצנת האירוסין אינה מתמקדת באישה אחת, אלא בבנותיו של יתרו, שכל אחת מהן יכולה ליצור קשר משפחתי בין משה לבין יתרו. על פי הניתוח האחרון, זהו יתרו שחברתו מאפשרת למשה להיות שופט יעיל. זאת, כאשר הוא מסייע לו ליצור תשתית משפטית (שמות יח יג-כז).²¹ זהו יתרו המגבש את מורשתו של משה, שלא הועברה באופן אנכי ליורשיו, אלא באופן רוחבי, עד לדור זה.²²

שאל והנשים הצעירות

ניתן לפטור בקלות את הטענה לפיה פגישתו של שאל עם הנערות השואבות הינה באיזשהו באופן סצנת אירוסין. אחרי הכול, שאל לא נושא לאישה אף אחת מנערות אלה.²³ ועדיין הסצנה חולקת כמה מרכיבים מהותיים עם סצנת הדפוס של האירוסין.²⁴ הסיפור מתחיל במסעו של שאל (שמואל א ט ד-ה). כאשר הוא מגיע ליעדו, הוא נתקל בנשים צעירות שהגיעו לשאוב מים (ט יא). בהמשך הסיפור,

כדי להתמודד עם מכשולים בכל היבטים, ומהווה מודל לצאצאיו שנים רבות לאחר מכן.

משה וציפורה (שמות ב)

כמה אלמנטים ייחודיים מאפיינים את אירוסיו של משה לציפורה. כמו יעקב, גם משה אינו נמצא במסע רגוע למציאת אישה. הוא בורח מאימת פרעה, המבקש להרגו (שמות ב טו). חייו המוקדמים של משה מלאים בקונפליקטים, וסיפור האירוסין מוצג בהקשר זה. סיפורו של משה מוצג כמסעו של נער צעיר אל הבגרות. הבעיה המרכזית בחייו המוקדמים של משה היא חוסר היכולת שלו למצוא דמות לחיקוי, שתעזור לו למצוא את זהותו העצמית. מילת המפתח בחלק השני של שמות ב (פסוקים יא-כב)¹⁵ היא "איש" (המופיעה שבע פעמים),¹⁶ ועדיין משה אינו יכול להזדהות עם אף אחד מהאנשים עמם הוא נפגש, לא מצריים ולא עבריים.¹⁷ בכל מקום אליו הוא פונה, משה נתקל בחוסר צדק ובאכזריות, אותם הוא לא יכול לסבול. הוא מוצף בכעס על המפקח המצרי (שמות ב יא-יב), אבל גם לא יכול לעצור את עצמו כשהוא רואה שני יהודים רבים זה עם זה (שמות ב יג). חיפושו של משה אחר הצדק מסתכם בכך שהוא איבד את אמונתו באדם, ונמלט הרחק מהציביליזציה.¹⁸

הקונפליקט הפנימי של משה, ומטרותיו הנובעות מכך, מוצאות ביטוי במאפיינים הייחודיים של הסיפור. מסעו האופייני לצדק ויושרתו הבלתי מתפשרת באים לידי ביטוי בסצנת האירוסין שלו. הרועים הקשוחים שמגרשים את כבשתו של יתרו מהבאר מגורשים על-ידי משה המציל את הנערות ומשקה בעצמו את צאנן (שמות ב טז-יז). שלא כמו יעקב, המתמודד עם מכשול דומם, משה מתמודד עם מכשול אנושי, מקור לחוסר צדק אנושי. מאפייני דמותו של משה, העולים מסצנת האירוסין, מתאימים לאלה של זה שישחרר את היהודים מעבדותם ויהפוך לזה השופט ומביא אמת וצדק לעולם.

עם זאת, המאפיין הייחודי שנראה לי שהוא המפתח לסיפור זה, הוא שסיפור זה הוא היחיד בו הגבר לא באמת פוגש אישה צעירה בבאר.¹⁹ במקום זאת, הוא פוגש שבע נשים

15. חלוקה מבנית של הפרק מופיעה אצל יהודה רדאי, "שמות פרק ב' (גישה חדשה)", בספר יעקב גיל (1979), עמודים 245-241; דוד טי, "משה הילד והאיש", מגדים כב (1994), עמודים 30-42.

16. במבנה ספרותי עשוי היטב, מילת המפתח בחלק הראשון של הפרק הינה "ילד", המופיעה שבע פעמים במחצית הראשונה של שמות ב (פסוקים א-י).

17. בפירושו לפסוק "יִפְגַּע לָהּ זֶכֶּה וְיָרָא כִּי אֵין אִישׁ", הנצי"ב מציע כי משה אינו רואה אף מצרי המתכוון לסייע ליהודי המסכן (העמק דבר, שמות ב יב). הפסוק המקביל בישיעיהו נט טו-טז מציע כי הפסוק מתייחס לחוסר כללי בצדק חברתי.

18. ראו את תיאורו המפורט של ר' משה ליכטנשטיין על ייאושו של משה לאחר שראה את הרוע שבאדם: ציר וצאן (2006).

19. שוב, השארתי בחוץ כמה מאפיינים מעניינים של הסיפור, שהנם אומנם משמעותיים בפני עצמם, אך לדעתי אינם מהווים את המפתח לעלילה. כפי שצינתי קודם, זמן ומקום מגבילים את יכולתי לפתח כראוי את כל היבטים של הסיפור. אזכיר בקצרה את ההיעדרות הבולטת של קשר משפחתי מרוחק בין משה לנשותיו העתידיות. הדבר יכול לשפוך אור על

האיזון בו משה חייב לנהל בין היותו אדם הפועל מבפנים, לבין היותו כזה הפועל מבחוץ. בעוד משה מנהיג את העם היהודי, מייצג אותם, ופועל בשמם במספר הזדמנויות, הוא חייב להישאר מרוחק, ולעתים ממש מבחוץ, אם עליו להיות מסוגל לשמר את הסמכות והכבוד הנדרשים כדי למלא את משימתו המרתיעה (ראו לדוגמה אבן-עזרא, שמות ב ג). ייתכן כי אירוסיו של משה לזרה נועדו להזכיר לו שלממן מורשתו, הוא עצמו חייב להישאר לעתים זר במקצת.

20. באופן זה, חשוב לציין כי במהלך סצנת האירוסין משה מזוהה שלא כראוי על-ידי הנשים כ"איש מצרי" (שמות ב ט). הדבר מצביע על כך שמשה עצמו עדיין לא גיבש את זהותו.

21. אברבנאל (שמות ב) מצטט מדרש לפיו מטה הא-לוהים של משה (שמות ד כ) נשתל לראשונה בחצרו של יתרו. אף אדם לא הצליח לעקור את המטה, עד שהגיע משה. רק לאחר שהצליח לעקור את המטה, העניק יתרו את בתו ציפורה למשה לאישה. אברבנאל מסביר את המדרש באופן מטאפורי. הוא מסביר כי זוהי מטאפורה לחכמתו של משה, שבסופו של דבר מובילה לנבואתו. ברצוני לקחת זאת צעד קדימה ולהציע כי המדרש מתייחס לשותפות הבלתי שגרתית בין יתרו, שחכמתו מוטלת באדמה בחצרו עד שהגיע משה, לבין משה ששחרר את הידע של יתרו והביאו לעולם.

22. נראה כי ילדיו של משה אינם המטרה העיקרית של נישואיו. אין להם שום תפקיד משמעותי בחייו של משה, והם לא יורשים את עמדתו. נראה כי המטרה העיקרית של הנישואים הינה לקשור יחדיו את משה ואת יתרו.

23. למעשה, לשאל אין שום סצנת אירוסין. אנו יודעים מעט מאוד אודות אשתו של שאל, אליה ישנה התייחסות רק בפסוק אחד יבש (שמואל א יד ג).

24. בהתייחס לגיבוש המילים של הנערות בשמואל א ט יא, המדרש מציע כי הן נדהמו מיפיו של שאל (ברכות מח ע"ב; מדרש תהלים ז די). נראה כי המדרש מודע לכך שזו עשויה להיות סצנת אירוסין.

האישה הצעירה לארוחה. ככל שהסיפור מתקדם, הזוג שנפגש ליד הבאר מגיע לנקודת האירוסין.

החריגות בסצנה יכולות להוביל אותנו למסקנה הדומה לזו אליה הגענו ביחס לסצנת האירוסין של משה. מורשתו של שאל אינה בנויה על השושלת שיקים, אלא על ייסוד המלוכה עצמה.²⁶ באמצעות יצירת מערכת יחסים עם הנביא, וההבנה כי אף מלך לא יכול לתפקד כראוי ללא הדרכתו של הנביא, שאל משיק את המלוכה כראוי. זוהי מורשתו.²⁷ על-מנת להבהיר נקודה זו, נעצרת סצנת האירוסין של שאל באמצע. במקום להוביל לנישואים, שנועדו להמשיך את מורשתו של אדם באמצעות צאצאיו, העלילה מסתכמת בהתחלה של מערכת יחסים שונה (שנוסדה בארוחה משותפת) – זו שבין המלך לנביא. מערכת יחסים זו הינה הכרחית להגשמת מורשתו של שאל כמלך הראשון של ישראל, זה שסולל את הדרך למונרכיה היהודית.

וכן הוא אומר וישם כסא לאם המלך זו רות המואביה שהיתה אמה של מלכות (ילקוט שמעוני, רות תקצו).³¹

תרגיל זה בהבנת מוסכמות של הספרות המקראית אינו רק פעילות אסתטית מהנה. ניסיתי להדגים כי המקרא מפעיל טכניקה ספרותית על-מנת לחשוף את הרעיונות העמוקים ביותר של העלילה. בשיעור זה הפניתי את תשומת לבכם להבדלים בין סצנות האירוסין השונות במקרא בניסיון להבין טוב יותר את הדמויות ואת תפקידן המרכזי בכל עלילה. אני מקווה כי הדגמתי את היעילות של חקירת טכניקות ספרותיות במטרה להגיע למסר תיאולוגי עמוק יותר של העלילה המקראית.

סדרת שיעורים זאת מוקדשת לזכרה של אמי מורתי, נעמי רות ז"ל בת אהרן שמחה ה"ו, אישה שהתאפיינה במסירותה הבלתי-מתערערת של נעמי למשפחה, וחוסר אנוכיותה ונדיבותה יוצאי הדופן של רות.

אשמח לקבל שאלות והערות: yaelziegler@gmail.com

כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולד"ר יעל צינגר, תשע"ג
תרגום: נועה זהבי-רז
עורך: ישי גלזר
בית המדרש הוירטואלי שליך ישיבת הר עציון
האתר בעברית: <http://www.vbm-torah.org/vbm>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: YHE@etzion.org.il

30. היפוך דומה ניתן למצוא בהפנייתו של בעז לבראשית ב כד: "וַתַּעֲזֹב אֲבִיךָ וְאִמֶּךָ וְאָמְרָה (רות ב יא). בעוד בבראשית זהו הגבר שעוזב את אביו ואמו ודבק באשתו, בעז מתארת את רות כזו שעוזבה את אביה ואת אמה. המילה "דבק" מתארת את רות ולא את בעז בעלילה הזו (רות א יד; ב ח, כג).

31. מדרש דומה מופיע בבבא בתרא צא ע"ב. בחרתי לצטט את המדרש המאוחר יותר בילקוט שמעוני מכיוון שניסוחו מבהיר את הנקודה באופן ברור יותר.

שאל מוזמן לארוחה על-ידי שמואל (ט יט, כב כד).²⁵ בה מערכת יחסים יוצאת דופן יוצאת לדרך.

החריגות בסצנה יכולות להוביל אותנו למסקנה הדומה לזו אליה הגענו ביחס לסצנת האירוסין של משה. מורשתו של שאל אינה בנויה על השושלת שיקים, אלא על ייסוד המלוכה עצמה.²⁶ באמצעות יצירת מערכת יחסים עם הנביא, וההבנה כי אף מלך לא יכול לתפקד כראוי ללא הדרכתו של הנביא, שאל משיק את המלוכה כראוי. זוהי מורשתו.²⁷ על-מנת להבהיר נקודה זו, נעצרת סצנת האירוסין של שאל באמצע. במקום להוביל לנישואים, שנועדו להמשיך את מורשתו של אדם באמצעות צאצאיו, העלילה מסתכמת בהתחלה של מערכת יחסים שונה (שנוסדה בארוחה משותפת) – זו שבין המלך לנביא. מערכת יחסים זו הינה הכרחית להגשמת מורשתו של שאל כמלך הראשון של ישראל, זה שסולל את הדרך למונרכיה היהודית.

עד כה, ראינו כיצד סצנת האירוסין יכולה להוות כלי אפיון יעיל. היא יכולה להדגיש את המאפיינים המרכזיים של הסיפורים הללו, ולמשוך את תשומת ליבנו לתכונותיה העיקריות של הדמות, וכך להסביר את האירועים בחייה.

רות ובעז (רות ב)

כפי שציינו בשיעור הקודם, מגילת רות נמנעת בעקביות ובכוונה מכל אזכור של אהבה או רומנטיקה בין רות לבעז.²⁸ נחזור להסביר נושא זה בשיעור מאוחר יותר. עם זאת, רות ובעז אכן מתחתנים בסופו של דבר. לכן הפגישה הראשונה שלהם צופה את המטרה העיקרית של היכרותם, שהיא נישואים.

מדהים לראות כי כמעט כל מרכיביה של סצנת האירוסין המאופיינת מתרחשים בסיפור זה. דמות עושה דרכה לארץ רחוקה, ושם היא פוגשת באיש ליד הבאר.²⁹ אדם זה משמעותי, כפי שצינו קודם, בשל הקשר המשפחתי שלו עם בעלה המנוח של האישה הצעירה. האיש מזמין את

25. הארוחה עצמה מתוארת בפרוטרוט באופן לא שגרתי, דבר המושך את תשומת הלב לחשיבותה בעלילה.

26. סצנת הנישואין, שאינה מסתיימת בחתונה עשויה לרמוז לנו על תוצאות סיפורו של שאל – על כך שהוא לא נועד לייסד שושלת, אלא לסלול את הדרך למונרכיה היהודית ולשושלת דוד. בעוד הדבר סותר את דבריו של שמואל (שמואל א יג יד), הוא עוזר להסביר את השאלה הקשה מדוע בנימין נבחר למלוך, בהתחשב בכך שהמלוכה ניתנה ליהודה בבראשית מט י (ראו הרמב"ן שם). נושא חשוב זה הוא מעבר לתחום ענייניו של שיעור זה. בכל מקרה, נראה לי כי סצנת האירוסין של שאל עשויה להציב היבט אחר בשאלה המורכבת שהועלתה לעיל.

27. העובדה שזהו חוק בל יעבור למלוכה באה לידי ביטוי בפירושו של רש"י לחוקי המלך (דברים ז כ).

28. ייתכן כי בעז התכוון להציע כי הנערים ששאבו את המים הנם מועמדים ראויים לתפקיד בעלה של רות (רות ב ט).

29. אומנם לא צוינה שום באר ספציפית, אך נוכחותה של באר בשדהו של בעז באה לידי ביטוי בדבריו של בעז לרות (רות ב ט): "וַיָּצְמַת וְהִלְקַת אֵל הַכְּלִים וְשִׁיתִי מֵאֲשֶׁר יִשְׁאָבוּן הַנְּעָרִים". המילה "ישאבו" מציינת שהמים הגיעו מן הבאר. ראו גם שמואל א ט יא.